

१८७९ सालको

उजीरसिंह थापाको जंगी तथा निजामती स्थिति बन्देज

पहिलो बन्देज

१. कुनै पनि कर्मचारीले मान, पदवि, पाएपछि घमण्ड, अभिमान गर्नुहुँदैन । यदि अभिमानको वशमा परी कसैले अरूमाथि अन्याय गर्दछ भने उसलाई ईश्वरले दण्ड दिन्छ । कर्मचारीले नूनको सोझो चिताई काम गर्नुपर्छ । पापदेखि टाढा रहनुपर्छ । आफ्नो मुलुकको रैयतलाई रिझाई र शत्रुलाई रुवाई काम गर्नुपर्छ ।
२. कुनै पनि काम वडो सोचविचार गरी आफ्नो चित्तले खाएपछि मात्र गर्नुपर्छ । एउटा काम गर्दा अकस्मात अर्को कुनै जरुरी काम पर्नआयो भने पनि हडबडाउनु हुँदैन । प्राथमिकताअनुसार परेको काम गर्नुपर्छ ।
३. कुनै पनि व्यक्तिलाई सजाय गर्नुपर्दा राम्रोसंग बुझी तहकीकात गरी अपराधीले अपराध स्वीकार गरेमा मात्र अपराध अनुसारको दण्ड दिनुपर्छ ।

४. अपराधीलाई कारकेर गर्दा मरणान्त हुने गरी शासना गर्नु हुँदैन ।
यदि शासनको डरले मात्र अपराध स्वीकार गरेको रहेछ भने पछि
आँफैलाई नराम्रो पर्न जान्छ ।
५. कुनै पनि मानिसको कुरा राम्ररी सुनी जाँची बुझीमात्र जवाफ दिनु
राम्रो हुन्छ । कुरा राम्ररी नबुझी यसै हाँमा हाँ गर्नु ठीक हुँदैन ।
६. कुनै पनि मानिसलाई विश्वास पर्दो काम दिँदा सो मानिसको स्वभाव
राम्ररी बुझी पत्यारलाग्दो काम दिनुपर्छ । यश सबै आफूले लिने
अपयश सबै अर्काको थाप्लोमा पार्ने काम गर्नुहुँदैन ।
७. खराव गर्नेलाई दण्ड र राम्रो गर्नेलाई पुरष्कारको नीति लिई काम
गर्नुपर्छ । विराउँदा दण्ड दिने राम्रो गर्दा पुरष्कार नदिने काम गर्नु
हुँदैन । विराउँदा दण्ड नदिने राम्रो गर्दा पुरष्कारमात्र दिने काम
पनि गर्नु हुँदैन । विराउँदा दण्ड पाइन्छ, सपार्दा रिझ पाइन्छ भन्ने
नीति लियो भनेमात्र काम गर्नेको जाँगर बढ्छ ।
८. यदि कुनै मानिसले आफूले चिताएको भन्दा राम्रो सल्लाह दिन्छ र
उसको सल्लाहअनुसार काम गरे उही नै जान्ने ठहर्छ भनी अहम्

भाव लिई राम्रो नेक सल्लाह त्यागनु हुँदैन । नूनको सोझो हुने उत्तम विचार जसले दिए पनि सो ग्राह्य हुनुपर्छ ।

९. यदि कुनै कर्मचारीको विरोधमा कुनै किसिमको उजूरी परेको छ भने एकोहोरो कुरा नसुनी राम्ररी तहकीकात गरेर मात्र सजाय गर्नु ।

१०. काम गर्नेले नै चुक्दछ । एकचोटि चुक्यो भन्दैमा सबैको अगाडि उसलाई हप्काई दप्काई सम्झाउनु पर्ने भए सम्झाई अब उप्रान्त यस्तो गल्ती नगर्नु भनी चेतावनी दिनु । यति भनेर पनि फेरि त्यही गल्ती गर्छ भने नियमानुसारको दण्ड दिनु ।

११. कुनै पनि प्रशासकले जंगी, मुलुकी तथा अदालत तीनैतर्फ विचार पुऱ्याई काम गर्नुपर्छ । जंगीतर्फमात्र ध्यान दिए सेनाले रैतीलाई पिरोल्दछ । रैतीतर्फ मात्र हेऱ्यो भने अदालत बलियो हुँदैन । अदालतले आम्दानी मात्र हेऱ्यो भने दुनियाँले इन्साफ पाउँदैन । सिपाही शूरा, अदालत बलियो र रैयत सुखी रहेमा मात्र मुलुक गुल्जार हुने हुनाले यी तीनैमा समन्वय राखिनु पर्छ ।

१२. जंगीतर्फ मानिस भर्ना गर्दा शूरा, चतुर, पक्षपात नगर्ने, विवेक र समयअनुसार काम गर्ने मानिस भर्ना गर्नुपर्छ । चाकडी गर्ने र चाकडी चाहने व्यक्तिलाई जंगीतर्फ मुख्तयारी दिनु हुँदैन ।
१३. काजी खजान्चीतर्फ भर्ती गर्दा पक्षपात नगर्ने, चलाक र रीस इवी नराखने खुशामत नगर्ने मुलुकी कामको लागि लायक हुन्छ । पक्षपात गर्ने, हुस्सु स्वभावको तथा खुशामत चाहने व्यक्ति मुलुकी कामको निम्ति उपयोगी हुँदैन ।
१४. अदालती काममा भर्ना गर्दा पक्षपात नगर्ने, चतुर, समय बुझ्ने, पैसामा लालच नगर्ने र पापको डर मात्रै व्यक्ति उत्तम हुन्छ ।

दोस्रो बन्देज

सिपाही भर्ना गर्दा पल्टनको हाकिमले ध्यान राख्नु पर्ने कुराहरू:

१. पल्टनमा भर्ती गर्दा एकैपटक उच्च ओहदामा भर्ती नगर्नु । तिलंगा भै (सिपाही भै) क्रमैसित बढ्दै आयाको मानिस उत्तम हुन्छ ।
२. ठूला बडाका छोराहरूलाई पनि पहिले भर्ना गर्दा हुदाभन्दा माथि नदिनु । काम सिकी जान्ने भएपछि जुन लायक ठहर्छ सोहीबमोजिम दिनु ।

३. ठूला बडाका छोरो होशियार छैन भने उत्तरदायित्वको काम नदिनु। जीविकाको बाटो मात्र गरिदिनु । पक्षपात गरी ओहदा दियो भने पछि आफैलाई धोखा हुन्छ ।
४. १५ देखि ३० वर्षको जवानलाई पल्टनमा भर्ना गर्नु । ५० देखि ५५ वर्षसम्म राख्नु । यसो गरे पल्टन सधैं नयाँ रहन्छ ।
५. लडाईबाट भागेका सिपाही पल्टनमा नहाल्नु ।
६. पल्टनमा भर्ति गर्दा छोटा जातका सिपाही भर्ति नगर्नु । एक पटक भर्ती गरी सकेपछि यो छोटो यो बडो जातको भनी भेदभाव नगर्नु ।
७. सिपाहीलाई सधैं आफ्नो काबुमा राख्नु ।
८. नशा पान गरी सधैं गाफील भै रहने, अर्धबौलाहा, मुख लाग्ने यस्ता सिपाही लस्करभिन्न एक घडी पनि नराख्नु । यस्तालाई पिटी लस्करबाट धपाईदिनु ।
९. लस्करमा मतैक्य राख्नु । लस्करको कुरा बाहिर जान नदिनु । बाहिरको कुनै खबर पनि लस्करको हाकीम छेउ ल्याउन सदा ताकिता गर्नु ।

१०. बैरीको शक्तिलाई कहिले पनि होच्याउन हुँदैन । आफ्नो शक्तिमा बढता अभिमान पनि गर्नुहुँदैन । बैरीदेखि सधैं होशियार भै बस्नुपर्छ ।
११. जुन वेला पर्ला उसै वेलामा गरूँला भनी भन्न हुँदैन । यो सानु काम छ अर्कालाई अराई दिए पनि हुन्छ भनी कहिले पनि भन्नु हुँदैन ।
१२. आफ्नो लस्करलाई गाना वजानामा अइश गर्न नदिनु । लस्करका जवानलाई बाहिरका मानिस, महाजन, व्यापारी वनियाँ आदिसँग मेलजोल बढाउन र किनमेल गर्न दिनु हुँदैन ।
१३. आफ्नो लस्करभन्दा बैरीको लस्करको खजाना धेरै छ भनी कहिले पनि आफ्नो लस्करलाई नभन्नु । बैरीको लस्कर बढी छ के कसो होला भनि आफ्नो लस्करमा नैतिक बल कहिले पनि नघटाउनु ।
१४. लस्कर धेरै भए पनि हाकीम कायर भएमा काम फतह हुँदैन ।
१५. लडने लडाउनेको हुकुम एउटालाई छ, शासनको हुकुम अर्कालाई छ भने पनि आट्याको काम हुँदैन ।

तेस्रो बन्देज

१. पगरी, हुद्दा, सिपाही गैरहले आपसमा मिलेर बस्नुपर्छ । कहिले पनि झैझगडा गर्नुहुँदैन । कदाचित झगडा भै हाल्यो भने पनि देखनेले 'झगडा नगर' भनी सम्झाउनु बुझाउनु । यति भएर पनि मानेन भने सो झगडाको खबर लस्करको कमान्डीङ्ग अफिसरसम्म पुऱ्याउनु र कमान्डीङ्ग अफिसरले तजवीज माफिकको शासना गर्नु ।
२. झगडा फसाद दंगा आदिमा कुनै पनि लस्करका जवानले आफूभन्दा माथिको अफिसरसँग बेअदवसित बोल्न, हातपात गर्न, तरवार खिचन हुँदैन । यदि कसैले यसो गर्छ भने उसलाई कमान्डीङ्ग अफिसरले तजवीज माफिकको शासना गर्नेछ ।
३. यदि कुनै लस्करले आपसमा झगडा पर्छ, लूटपीट गर्छ भने कमान्डीङ्ग अफिसरले तजवीजमाफिकको शासना गर्नेछ ।
४. यदि लस्करको कुनै जवानबीच झगडा गर्ने मनसुवा छ भनी कसैले थाहा पायो भने आफूले मेलमिलाप हुने काम गरिदिनु, भएन भने आफूले लस्करको कमान्डीङ्ग अफिसरसित जनाइदिनु । आफूले पनि झगडा मेट्याउने काम गरेन फलाना फलानाको झगडा पर्ने छ भन्यो भने लस्करको हाकीमले जो तजवीज आउला सो गर्नेछ ।

५. पगरी, हुद्दा सिपाही गैरहलाई पजनीमा राजी विराजी गराउँदा जसको चित्त बुझ्दैन उसले पल्टन कंपनीको चाकडी छाडी जानू । बूढाखाडा, वेरामी गलेका काम गर्न नसक्नेलाई पजनीमा अदल बदल भएपछि अरूले थमौती गरी लेखी सकेपछि हामी यसमा वेराजी छु भनी नभन्नु । कदाचित पजनीमा राजी भयो भनी थमौती गरेपछि वेराजी छौं भनी यदि कसैले भन्छ, अनुशासनविरुद्ध काम गर्छ, पल्टनको जागीर छोडी भाग्छ भने त्यस्तालाई कमान्डीङ्ग अफिसरले तजवीज माफिकको शासना गर्नेछ ।
६. पगरी हुद्दा सिपाही गैरहले आफ्ना निजी काममा जानु पर्दा विदा साधेरमात्र जानुपर्छ । विदा नसाधी गएमा, कवायतमा गयल भएमा दण्डको भागी हुनेछ ।
७. यदि कुनै जवानले चाँडो कामले वा सानु कामको निम्ति १५/२० घडीका विदाले पुग्ने भनी लस्करको हाकीमसँग विदा नसाधी आफूभन्दा ठूला पगरी हुद्दासित विदा भै गएको छ भने उसले पनि कमान्डीङ्ग अफिसरलाई विदामा गएको भनी जनाएन भने कमान्डीङ्ग

अफिसरको तजवीजले गयल हुनेलाई तोकिएको शासनाको आधी दण्ड हुनेछ ।

८. पल्टनमा सामेल भएपछि उसमा आफ्नो चित बुझेन भनी मिति नपुग्दै पजनी नआइकनै चाकडी छोडन आयो वा छोड्यो भने लस्करको हाकीमको तजवीज माफिक शासन हुनेछ ।

९. कसैले पनि पल्टनका जवानलाई बहकाउने वा चकडी छोडी जाने किसिमको अर्ति दिनुहुँदैन । यसो गरेमा हाकीमको तजवीज माफिक दण्ड दिइनेछ ।

१०. कुनै पनि पल्टनका जवानले आफूमाथिको अफिसर हुँ भनी घमण्ड गर्नुहुँदैन । आफूमुनिका सिपाहीमाथि तथा दुनियाँ रैतीउपर बल जवरजस्ती गर्नुहुँदैन । पल्टनलाई कुनै चीज चाहिएमा दुनिया रैयतलाई खुशीराजी पारी पैसा तिरी लिनुपर्छ । रैयतको चित नबुझाई जवरजस्ती गन्यो भने लस्करको हाकीमको तजवीजमाफिकको दण्ड हुनेछ ।

११. यदि पल्टनको कुनै जवानले कसैको ऋण खाएको छ भने साहूको ऋण भाकाअनुसार बुझाउनु । साहूको ऋण नबुझाई साहूलाई हुल वेइज्जत गन्यो भने हाकीमले तजवीजमाफिकको दण्ड दिनेछ ।
१२. यदि पल्टनका कुनै जवानले कसैमाथि वेइन्साफसँग जवरजस्ती गन्यो भन्ने चाल कसैले पायो भने उसले तुरन्त कमानन्डीङ्ग अफिसरलाई जाहेर गर्नुपर्छ । यस्तो बल जवरजस्ती गरेको कुरापछि चाल पाइयो भने बल जवरजस्ती गर्नेलाई दिएको दण्डको आधा दण्ड वात दवाई राख्नेलाई पनि दिइनेछ ।
१३. पल्टनका कुनै पनि जवानलाई सुम्पिएको काम अरूबाट ज्याला दिई गराउनु हुँदैन । यसो गरेमा ज्याला दिई गराउने र ज्याला दिई गर्ने दुवै दण्डका भागी बन्नेछ ।
१४. पल्टनलाई रसद तथा अरू सामान दिने ठेकेदारमाथि कुनै किसिमको जोर जुल्म गर्नुहुँदैन । यदि कसैले गर्छ भने दण्डको भागी बन्नेछ ।

१५. कुनै पनि पल्टनका जवानले कसैको खेतको वाली, वारीको सागपात पोखरीको माछा आदि नोक्सान गरिदिनु हुँदैन यदि कसैले गर्छ भने दण्डको भागी बन्नेछ ।
१६. पल्टन कुच गर्दा पल्टनलाई वेसाह (रसद तथा अरू आवश्यक सामान) दिउँला भनी पछि लाग्ने साहू महाजन वनिया दोकानदार आदिले पनि पल्टनको उर्दिबमोजिम काम गर्नुपर्छ । उर्दिबमोजिम नगरे दण्डको भागी हुनेछ ।
१७. पल्टनमा काम गर्ने सबै कामदारहरू जस्तै फलाँस, चिरुवादार, दरोगा, मुन्सी डिट्टा विचारी, जोशी, पुरोहित, वैठके, चपरासी, धोवी, हलकरा, डोले आदि सबैले आफूलाई ठेकेको काम गर्नुपर्छ । यदि ठेकेको काम नगरी आलटाल गर्छ, काममा ठगी गर्छ, बालीमात्र खाने उपाय गर्छ भने यस्ता व्यक्ति दण्डको भागी बन्नेछ ।
१८. कुनै पनि जवानले कवायदमा अफिसरको आदेशले भेला हुने ठाउँमा अथवा सवारी शिकार आदिमा वेरामी भएमा मात्र छाडी अन्यत्र गयल हुनु हुँदैन । कदाचित वेरामी नभईकन पनि गयल भएमा दण्डको भागी हुनेछ ।

१९. यदि कसैले नचाहिँदो धाक रवाफ शेखी गर्छ र रैतीलाई दुःख दिन्छ, अनावश्यक हतियार खिच्छ भने त्यस्तालाई दण्ड दिइनेछ ।
२०. कुनै पनि जवानले आफूले नचिन्हेको मानिससँग वात मार्नु हुँदैन । कोही वेश्या स्वास्नीमानिस भए पनि उसमाथि वलजवरजस्ती गर्न हुँदैन । यदि कसैले वलजवरजस्ती गरेको देख्यो भने देखनेले पनि कमान्डीङ्ग आफिसर छेउ उसलाई पक्की लैजानु पर्छ । यसो नगरेमा जवरजस्ती गर्नेलाई दिएको दण्डको आधा दण्ड तमाशा हेर्नेलाई दिइनेछ ।
२१. बिदा नमागी आफ्ना खुशीले खलंगा, छाऊनी छोडी नजानू । गाफील भै नशामा नरहनू । सामेलको विगुल बज्नासाथ कुनै पनि समय भए पनि गारदमा हाजिर हुनू यसो नगरेमा दण्डको भागी बन्नेछ ।
२२. लस्करको जवानले करारमा राखेको केटालाई कबोलको मिति नपुग्दै अरू कसैले बढता ज्याला दिउँला भनी फकाई लैजानु हुँदैन । यसो गन्यो भने फकाउनेलाई दिइएको दण्डको आधा फकिनेलाई पनि दिइनेछ ।

२३. सेनाको जवानले गाउ घरमा को कस्तो छ चेवा लिइरहनु पर्छ ।
कोही चोर, साईधुवा खूनी हो भन्ने थाहा पाएपछि त्यसलाई पक्री
तुरुन्त कमान्डीङ्ग अफिसर छेउ लैजानू । पक्रन नसके अफिसर
समक्ष खबर गर्नु । थाहा पाइकन पनि बुझ पचाई रह्यो भने
तजवीजअनुसारको दण्ड हुनेछ ।
२४. बिदा नसाधी छाऊनी किल्लादेखि बाहिर रात विताउन हुँदैन ।
२५. बिनाकारण कुनै पनि जवानले भेरी बिगुल बजाउनु हुँदैन ।
२६. ड्यूटीमा तैनाथ रहँदा कुनै पनि जवानले नशा खाई लठ्ठ भै रहनु
हुँदैन ।
२७. पल्टनका कंपनीलाई भएको कुनै किसिमको उर्दि पल्टनका जवानले
आफना दाज्यू भाइ भतिजा कसैलाई पनि भन्नु हुँदैन ।
२८. पल्टनका जवानले आफना पल्टनका प्रहरी चौकीका इशाराका
उर्दिबाहिरका मानिसलाई भन्नु हुँदैन ।
२९. कुनै पनि जवानले लस्करका जवानहरूलाई वटुली बात मार्नु हुँदैन ।

३०. जुवा भाड आदि लस्करलाई बन्देज गरेका कुरा यदि कसैले लुकी चोरी गन्यो भने दण्डनीय हुनेछ ।
३१. कसैले पनि बिनाइजाजतको सरकारी खजाना खराव गरी बन्दुक पडकाउनु हुँदैन ।
३२. आफ्ना जिम्मामा रहेका खजाना, बारूद, गोली, हतियार, घोडा, घोडाको साज जतनसाथ राखनुपर्छ । हिनामिना गर्नु हुँदैन ।
३३. पहरा चौकीमा हतियार लिई खटिएको वखतमा नशा खाई लट्ट भै रहनु हुँदैन ।
३४. वैरीसित मुठभेट हुँदा भाग्नु तथा आफू तैनाथ भएको किल्ला ठाना चौकी छोडी भाग्नु वा वहकाउनु हुँदैन ।
३५. कुनै पनि जवानले हतियार बन्दुक आदि लडाईका सामानहरू लुकाउने तथा विगार्नु हुँदैन ।
३६. वैरीलाई कसैले पनि रूपैयाँ पैसा, अनाज, गोलावारूद आदिले मद्दत गर्नुहुँदैन ।

३७. वैरीलाई कुनै किसिमबाट मद्दत नगर्नु । वैरी अपठ्यारा ठाउँमा पन्यो भन्ने थाहा पाएपछि तुरुन्त अफिसरलाई खबर गर्नु ।
३८. कसैले वैरीसँग बिनाइजाजत चिठीपत्र गर्न वा खैखबर पठाउनु हुँदैन ।
३९. वैरीसँग पेट मिलाई आफ्ना किल्लेदार थानेदारसँग जोर जवरजस्ती गरी जग्गा खाली गराई दुश्मनलाई सुम्पने काम कदाचित नगर्नु ।
४०. लडाई जितेपछि आफ्ना जिम्मा लागेका ओडार निशान छोडी लुटपीट गर्न जानु हुँदैन ।
४१. कमान्डीङ्ग अफिसरको आदेश मात्र नै सरकारको हुकुम मान्नु हो । आफूले गर्ने काममा आलटाल गर्ने वेशर्मी हो । यस्तो मानिस लडाईमा पनि सन्मुख हुँदैन । भाग्नैको शूर गर्छ । यस्तालाई पल्टनमा नराख्नु निकाली दिनु ।
४२. सबैले पगरीअनुसारको मान मर्यादा तथा सैनिक अनुशासनअनुसार आचरण गर्नुपर्दछ । कसैले भाइ भतिजा छोरा नै त हो भनी पगरीअनुसारको आचरण नगरेको खण्डमा अरूलाई नमानेको ठहर्दैन पगरीलाई नै नमानेको ठहर्छ ।

चौथो बन्देज

अदालतमा बस्ने मानिसलाई चाहिने काम

१. यदि कसैले कुनै किसिमको फिराद गर्न आयो भने दुबै झगडियालाई जोडी दुबैको कुरा सुनी बुझी पक्षपात नगरी घूस नखाई पंचको चित्त बुझाई निसाफ गरी झगडा छिन्नू ।
२. कसैलाई खारखेर गर्दा हप्की दप्की गरी ठूला शासनको डर देखाई खारखेर नगर्नु, प्राणान्त हुने गरी केरकार नगर्नु । अलग्ग राखी युक्तिपूर्वक सोधपुछ गर्नु । २/४ दिनसम्म सोधपुछ गरी लेखाई लिनु । कुरा अधि-पछि लेखाएको मिल्छ मिल्दैन अनेक युक्तिसाथ तहकीकात गरी कायल गर्नु । यति कुरा मैले विरायाको हो भनी पंच कचहरीका अगाडि उसलाई वकाई कायलनामा लेखाई लिनु । जवरजस्तीसंग कायलनामा कदाचित नलेखाउनु ।
३. झगडियाले साक्षी राखेको छ भने साक्षी बकाउनु । झगडियाले भनेको र साक्षीले भनेको कुरा मिल्छ मिल्दैन तहकीकात गर्नु । यसरी राम्ररी जांचबुझ गरेर मात्र इन्साफ गर्नु । साक्षीले भनेको आधारमा मात्र कुनै निर्णय लिनु हुँदैन ।

४. झगडा फैसला गर्दा कदाचित धर्म भकाउनु भन्यो भने भलादमीबाट धर्मको ज्ञान नभएको स्वाँठले मनमा जो आउँछ बक्छ । त्यसैले धर्म नै भनेर पनि नरहनू । अरू किसिमबाट पनि तहकीकात गरी ठहन्याउनु ।
५. आफ्ना नाम, जात, देश लुकाउने, धेरै जूवा खेल्ने, वेश्यासित धेरै बस्ने, बोल्दा वचन साफ नहुने, ओठ मुख सुकाउने, ओठ चाट्ने निधारबाट पसिना चुहाउने, भेष बदली हिड्ने, आम्दानी थोरै खर्च धेरै गर्ने, कुरा फेर्ने यस्ता लक्षण चोरका हुन्छन् । चोरीको धन साधु कहाँ पनि हुन्छ । साँचो मानिस झूठा पनि हुन्छ । झूठा मानिस साँचो जस्तो पनि हुन्छ । त्यसैले चिन्हको लक्षणले मात्र चोर नभन्नु । अरू धेरै तरहबाट तहकीकात गरी ठहन्याउनु ।
६. यदि कसैले कचहरीले सोधेको प्रश्नहरूको उत्तर सन्तुष्टिपूर्वक दिन सक्दैन भन्दैमा त्यो चोर वा साइधुवा हो भनी निष्कर्षमा आउनु हुँदैन । बाठो रहेछ, कुरा फेर्दो रहेछ भने चोरै होला भनी भन्नु हुँदैन । त्यसैले राम्ररी तहकीकात गरेर मात्र कुनै निष्कर्षमा पुगनु उत्तम हुन्छ ।

७. धेरै कुराबाट तहकीकात गरी मात्र मुद्दा छिन्नू । पंच कचहरीको चित्त बुझी सानै कुरा भए पनि पक्षपात गरी मुद्दा छिन्ने काम नगर्नु ।
८. सम्पूर्ण प्रमाण बुझी झगडा छिन्न पनि अकल नभएमा (अपठयारो परेमा) मात्र नया हाली झगडा छिन्नू ।
९. सम्पूर्ण प्रमाण बुझी झगडा छिन्न अकल पनि छैन । नया हाली झगडा छिन्दा वेअकली भन्ने आरोप लाग्ने डरले मनपरी किसिमबाट, जवरजस्ती किसिमबाट कायलनामा लेखाई मुद्दा छिन्नु हुँदैन । पछि आफ्नै थाप्लोमा आइपर्छ । त्यसैले सबै पक्षलाई सन्तष्ट हुने गरी मुद्दा छिन्ने काम गर्नु ।
१०. कैयौं तरहका मानिस हुन्छन् । कैयौं तरहका तहसीर (अपराध) हुन्छन् । ऐनमा नलेखिएको कुरा अदालतमा आयो भने उसको अपराध वेसरी जाँची बुझी ठहन्याई दण्ड शासन गर्नु । दण्ड शासना गर्दा ऐनमा लेखिएको छैन भनी कसैलाई धेरै कसैलाई थोरै दण्ड नदिनु । अपराधमाफिक सबैलाई बराबरको दण्ड दिनु ।
११. अपराधीलाई आर्थिक दण्ड दिँदा पैसा छैन कसरी दण्ड तिर्ने भन्यो भने चारआनाको एक कोर्को हिसावले कोर्का लगाई छाडी दिनु ।

१२. आर्थिक दण्डको सट्टा कोर्ता लगाउँदा यदि अपराधीको ज्यानै जान्छ भने ज्यान लिने काम नगर्नु । पहिले उसको शरीरले सहने गरी कोर्ता लगाई झ्यालखानामा राख्नु । फेरि केही समयपछि उसको शरीरले सहने गरी कोर्ता लगाउनु । यसरी २/४ पटक गरी भएपनि उसको ज्यान बचाई लेखिए बमोजिम कोर्ता लगाई छाडिदिनु।
१३. कसैले सर्वस्व हुने अपराध गरेको छ भने उसको भागमा पर्ने अंश मात्र सर्वस्व गर्नु । उसको भाई छोरा बाबुको अंश सर्वस्व गर्न हुँदैन ।
१४. कसैलाई जातबाट पतीत हुने दण्ड दिइएको छ भने उसको निधारमा दमलुस गरिदिनु । दमलुस भनेको अक्षर लेखी गोदना गर्नु हो ।
१५. आइमाईले अपराध गरेको छ भने उसलाई पनि हप्काई दप्काई कारकेर गरी तहकीकात गर्नु । कारकेरको सिलसिलामा निर्वस्त्र भने गर्नुहुँदैन । निर्वस्त्र गरी कारकेर गर्नु आइमाईको निम्ति मरण सरह हुन्छ । अपराधै गरेको रहेछ भने निर्वस्त्र गरेपनि हुन्छ, तर उसको खराब दिनले मात्र बात लागेको रहेछ भने वितल पर्छ । तसर्थ

तहकीकात गरी चाँडै छिन्न नसकिए तापनि ६/७ महीना वर्ष दिन लागे पनि अरू कुराबाट तहकीकात गर्नु । आइमाईलाई कारकेर गर्दा निर्वस्त्र पार्ने काम कदापि नगर्नु ।

१६. अपराधी दण्डको डरबाट भागी गयो भने पनि उसको परिवारलाई शासना नगर्नु । अपराध सावित नहुन्ज्यालसम्म उसको सर्वस्व हुने अपराध भए पनि सर्वस्व नगर्नु । त्यस कारण पहिले अपराधीलाई तहकीकात गर्नु । इन्साफले ठहरेबमोजिम गर्नु । केवल अडकलकै भरमा त्यसले बिराएकै हो भनी दण्ड दिन हुँदैन ।

१७. अनजानमा यदि कसैले जात जाने किसिमको अपराध गरेको रहेछ र चाल पाएपछि यस्तो भवितव्य पन्यो भनी भन्न आउँछ भने तहकीकात गरी अनजानमा नै यस्तो विराउ परेको रहेछ भन्ने प्रमाणित भएमा उसलाई अरू शासन गर्न हुँदैन । धर्मशास्त्रअनुसार प्रायश्चित्त गर्न लगाउनु ।

१८. अनजानमा गलति गर्दा प्रायश्चित्तको व्यवस्था भए पनि यदि कसैले आफूलाई जन्माउने आमासँग अनजानमा विराउ गरेको रहेछ भने

- पनि यसको प्रायश्चित हुँदैन । त्यस्तालाई मृत्युदण्ड नै प्रायश्चित हुन्छ । त्यस्तो पातकीलाई उसले इच्छा गरेअनुसार मृत्युदण्ड दिनु ।
१९. मामाकी छोरी, फुपूकी छोरी विवाह गर्ने, सानीआमा वेहोर्ने तथा अरू-अरू कुरा पनि परापूर्वकालदेखि चलिआए बमोजिमको रीत गर्दा खत लाग्दैन, तर गोवध भने कसैले गर्न हुँदैन ।
२०. करणी सम्बन्धमा आइमाईलाई धर्मशास्त्रअनुसारको प्रायश्चित दिनु । करणी बाहेक अरू अपराधमा आइमाईलाई पनि पुरुषसरह दण्ड दिइनेछ ।

पाँचौं तथा छैठौं बन्देज

(पाँचौं तथा छैठौं बन्देजमा अपराधअनुसारको दण्ड तोकिए तापनि छैठौं बन्देजको अपराध स्पष्ट छैन । संभवतः पाँचौं बन्देजमा तोकिएको अपराधहरूको दण्डलाई नै छैठौं बन्देजमा परिवर्तन गरिएको जस्तो देखिन्छ । पछिबाट संशोधन भएको पनि हुनसक्छ । त्यसैले पाँचौं बन्देजअन्तर्गत नै रही छैठौं बन्देजको दण्ड कोष्टभिन्न उल्लेख गरी दिइएको छ ।-सं)

१. कसैले मृत्युदण्ड पाउने किसिमको अपराध गरेको छ भने उसलाई झुण्डयाई वा काटी मार्नु । झुण्डयाई वा काटी मार्दा ब्रह्महत्या लाग्ने ब्राह्मण गैरह जातलाई र आइमाईलाई नेलैमा राखी गाल्नु (जन्म कैद गर्नु) यदि चाँडै मार्नु पन्यो भने यस्तालाई वर्षादमा औलो लाग्ने ठाउँमा र जाडोमा चौरमा राख्नु । तर नमारीकन नछाड्नु । जातअनुसार नलफल काट्नु भन्नेमा काटिने जातका नलफल काट्नु। ब्राह्मण गैरह हत्या लाग्ने जातका शिर मुडी देश निकाला गरिदिनु ।

आइमाईलाई शासना गर्दा जात पतीत गरिदिनु अथवा देश निकाला गरिदिनु ठूलो अपराध छ भने नाक काटी देश निकाला गरिदिनु । (छैठौँ बन्देजमा भने कस्तै अपराध गरेता पनि ज्यान नमार्नु । मारिने किसिमको अपराध गरे तापनि उसलाई जन्मकैद राख्नु । उसलाई खान लाउन दिई सरकारी काम जस्तै सडक बनाउने, ढुङ्गा चपरी ईट बोकाउने आदि काममा लगाई राख्नु । ज्यान राखी दिए बखत मौकामा काम आउँछ) ।

२. लडाइँमा खटाउँदा नजाने, भाग्ने वा बैरीसित मेलोमतो गर्ने यस्ता नमकहरामी हुन् । यस्तालाई जात विशेष हेरी जीउ मारिदिनु । (जिउँदै खाडलमा गाडी थाप्लामा एक मूठी नून राखी माटोले पुरी मारिदिनु) ।
३. लडाईँको बखत आफ्नोतर्फको सुराग बैरीसम्म पुऱ्याउन चिठी लेख्ने, बैरीलाई बाटो देखाउने तथा बैरीसँग अगुवा भै आउने यस्ता नमकहरामी हुन् । जन विशेषलाई जीउ मारिदिनु (यस्तालाई भुँडी फोडी मारिदिनु) ।
४. आफ्ना सेनाको अख्तियारवालालाई आएको चिठी लुकाई राख्ने वैरीसम्म पुऱ्याउने यस्ता नमकहरामी हुन्, जातअनुसार जीउ मारिदिनु (यस्तालाई भुँडी फोडी मारिदिनु) ।
५. चौकीको कुरुवा गरी बस्नेले बैरी आएमा सूचना नगरी बैरीसँग मति गरी बैरीको फौजलाई पस्न दिने यस्ता नमकहरामी हुन् । जीउ मारिदिनु । (यस्तालाई निशाना थापी गोली मट्याङ्गा ढुङ्गाले हानी मारिदिनु) ।

६. कसैले रीसरागमा परेर आफ्नो अपराध अरूले थाहा पायो भनेर थाहा पाएको व्यक्तिलाई मान्यो, स्वास्नीको लोभले, ऋण तिर्न नपर्ने लोभले अथवा धनको लोभले नाहकमा कसैको ज्यान लिन्छ भने त्यस्तालाई जात विशेष जीउ मारिदिनू । (जस्ता तरहले उसको जीउ मारेछ उही किसिमबाट जातअनुसार मारिदिनू) ।
७. नाहकमा अर्काको ज्यान लिन खोज्नेलाई कथंकदाचित ज्यान लिन नसके तापनि नाहकमा अर्काको ज्यान लिन खोजेबापत जात विशेष हेरी जीउ मारिदिनू । (यस्तालाई नमरुन्ज्याल नेल हाली राखनू) ।
८. यदि कुनै उच्च ओहदाको कर्मचारीलाई मार्ने काम कसैले गर्छ वा मार्ने सल्लाह दिन्छ भने त्यस्तालाई जातअनुसार जीउ मारिदिनू । (यस्तालाई आजीवन नेलहाली राखनू । 'वडाआदमी" भए महिना दिनसम्म खलाते वोकाई दुनियाँलाई देखाई आजीवन जेल राखनू) ।
९. राजकाजसम्बन्धी नभई आफ्नै घर गृहस्थीका कारणबाट मार्ने सल्लाह दिएको रहेछ भने सय रूपैयाँ धन भए ५० रूपैयाँ दण्ड गर्नु।

१०. सधवा, विधवा, वेश्या जो भए पनि आफ्नी आमासँग विराउ गर्नेलाई जातअनुसार जीऊ मारिदिनु । (यस्तालाई जातअनुसार नलफल काटी मुखमा हाली सिई उधोमुन्टो गरी झुण्डयाई मारिदिनु) ।
११. मन्त्र सुनाउने गुरुकी स्वास्नी गुरुमा, गुरुकी छोरी आदिसँग जानी-जानी विराउ गरेछ भने जात विशेष जीऊ मारिदिनु । (यस्तालाई सात वर्ष नेल हाली चौबीस कोर्न लगाई छोडिदिनु) ।
१२. आफूलाई पढाउने वा कुनै इलम सिकाउने गुरुकी स्वास्नीसँग विराउ गर्दा आफ्नो नातागोताको नपरेमा अरू आइमाईसँग विराउ गरेमा जो शासना हुन्छ सोही गर्नु । तर नाता गोतामा परेको गुरुकी स्वास्नी वा छोरीसँग जानाजानी विराउ गरे जातअनुसार जिऊ मारिदिनु । (७ वर्षसम्म नेल हाली वहाँउप्रान्त २४ कोर्न हानी छाडिदिनु) ।
१३. विवाह गर्न नहुने गुरुकी छोरीसित विराउ गरेमा जातअनुसार नलफल काटिदिनु । (यस्तालाई ४ वर्षसम्म नेल हाली राख्नु वहाँउप्रान्त ४० कोर्न लगाई छाडिदिनु) ।

१४. कोही कुनै जातको पनि एका हाडमा मूल पुरुषदेखि सातौं पुस्तासम्मका आफ्ना दाज्यू भाइमा र आफ्ना मावलीतर्फ ५ पाँच पुस्तासम्म ससुरालीतर्फ बूढी सासू, जेठी सासू सम्धिनीमा जानी-जानी विराउ गर्नेलाई जातअनुसार मारिदिनु । आफ्नै हाडनातामा भए पनि पत्रिया (पतीत) भएका आइमाईसँग जानी-जानी विराउ गरेछ भने जातअनुसार नलफल काटिदिनु । बचाउनु पर्ने रहेछ भने भगवानले बचाउला भने रहेछ भने मरिजाला । (यस्तालाई ७ वर्ष नेल हाली २४ कोर्ला लगाई छाडिदिनु । हाडनाता पर्ने भए तापनि पत्रिया भएमा ४ वर्ष नेल हाली, ४० कोर्ला लगाई छाडिदिनु) ।

१५. कुनै जातका पनि एकाहाडमा आठ पुस्तादेखि माथि १४ पुस्तादेखि तल र मावलीपट्टि छैटौं सातौं पुस्तासम्म जानी जानी विराउ गरेछ भने ऊ स्वास्नीको लोग्ने रहेछ भने जार हान्न दिनु । जार हानेन भने जातअनुसार नलफल काटिदिनु । तर यस्तो नाता भए तापनि पतीत आइमाई भएको खण्डमा सय रूपैयाँको सम्पत्तिमा २५ रूपैयाँ दण्ड गर्नु । (यस्तालाई ४ वर्ष नेल हाली ४० कोर्ला लगाई

छाडिदिनु । तर पतीत आइमाई भएमा सय रूपैयाको सम्पत्तिमा २५ रूपैयाँ दण्ड गर्नु ।

१६. मावलीपट्टि गोत्र नफिर्नेमा पनि आठ पुस्ता उप्रान्त वात लाग्दैन । आठ पुस्ता माथि विराउ भयो भने अरू नाता नलागेकोसँग विराउ हुँदा जे जस्तो दण्ड हुन्छ सोहीअनुसारको दण्ड गर्नु ।

१७. कुनै जातमा एकाहाडमा १५ पुस्तादेखि माथि २१ पुस्तादेखि तल आफ्ना दाज्यू भाइमा जाना-जानी विराउ गर्छ भने ऊ स्वास्नीको लोग्ने रहेछ भने जार हान्न दिनु । जार हान्दैन भने सय रूपैयाँको सम्पत्तिमा २५ रूपैयाँ दण्ड गर्नु । तर यस्तो नातामा पतीत आइमाईसँग विराउ गरेमा सम्पत्तिको सयकडा १० मात्र दण्ड गर्नु । छैठौँ बन्देजमा पनि दण्डको नियम सोहीअनुसारको छ ।

१८. कुनै पनि जातमा २२ पुस्तादेखि माथि जति सुकै पुस्ता भए पनि एकाहाडमा जानी-जानी विराउ गर्दा जार हान्न दिनु । जार हानेन भने सय रूपैयाँको सम्पत्तिमा ५ रूपैयाँ दण्ड गर्नु ।

१९. बाबुका आमाका आफ्ना मावलीतर्फ छोरीपट्टि र यिनैका भान्जा भान्जीतर्फ तीन गोत्र नफिरी छोरी मूल पुरुषदेखि ५ पुस्तासम्मको

- आफ्नो नातामा जानी जानी विराउ गन्यो भने जातअनुसारको नलफल काटिदिनु । यसमा आफ्नै नाताका तर पतीतसँग जानी-जानी विराउ गरेकोमा आलमालको दशौंद दण्ड गर्नु । तीन गोत्रसम्म परिवर्तन भैसकेको ६ मूल पुरुषदेखि ६ पुस्ता पनि भएछ भने नाता गोता लाग्दैन । यस्तामा अरू नाता गोता नलाग्नेसँग विराउंदा माफिकको दण्ड शासना जो लेखिएको छ सोही बमोजिम गर्नु । (यस्तालाई ४ वर्ष नेलमा राखी ४० कोर्ला लगाई छाडिदिनु तर पतीत भए दशौंद दण्ड गर्नु) ।
२०. देवता साक्षी राखी मीत लगाएकोमा खास मीतआमा वा मीतिनीलाई जानी-जानी विराउ गरेमा जातअनुसारको नलफल काटिदिनु । (यस्तालाई ४ वर्ष नेल राखी ४० कोर्ला लगाई छाडिदिनु) ।
२१. जातभातबाट पतीत हुने गरी यदि कसैले कसैको छोरी बिगाऱ्यो भने जातअनुसार नलफल काटिदिनु । तर केटीको आमा बाबुले आफ्नो ज्वाँई स्वीकार गरे नलफल नकाट्नु १०० रूपैयाँको सम्पत्ति भए १० रूपैयाँ दण्ड गर्नु । यस्तैमा उधो (तल्लो) जातले उभो (माथिल्लो) जातमा विरायाको भए दुई विराम गरे मारिदिनु ।

(यस्तालाई चार वर्ष नेल राखी ४० कोर्ग लगाई छाडिदिनु अथवा ज्वाइ स्वीकार गरेमा सम्पत्तिको दशौंद मात्र दण्ड गर्नु । उधो (तल्लो) जातको विराउ रहेछ भने १२ वर्ष नेलमा राखी १२ कोर्ग लगाई छाडी दिनु, अछुतोले विराउ गरेछ भने जीउ मारिदिनु) ।

२२. जातभातवाट पतीत नहुने भए पनि यदि कसैले विराउ गऱ्यो भने वा महिनावारी नभएकोलाई जानी-जानी विराउ गऱ्यो भने सम्पत्तिको दशौंद दण्ड गर्नु ।

२३. अर्का लोग्नेमानिससित विराउ भया आफ्ना जातभातदेखि पतीत हुने जातका रज भयाका विवाह नभएका माथिल्लो जात वा वरावरी जातकाले विरायो विराउ गऱ्यो भने जातअनुसार नलफल काटिदिनु । तर, छोरीको वाबुले ज्वाइ स्वीकार गऱ्यो भने नलफल नकाटी दशौंद जरिवाना गर्नु । पानी चलनेमा उधो (तल्लो) जातले उभो (माथिल्लो) जातमा विराएछ भने नलफल साफ गरी काटिदिनु । यस्तालाई ४ वर्ष नेल हाली ४० कोर्ग लगाई छाडिदिनु । ज्वाइ स्वीकार गरे सम्पत्तिको दशौंद दण्ड गर्नु पानी चलनेमा उधो (तल्लो)

उभो (माथिल्लो) जातमा विराया छ भने ६ वर्ष नेल हाली ३० कोर्ला लगाई छाडिदिनु ।

२४. अर्का लोगनेसित विराउ भएका आफना जातभातदेखि पतीत नहुने रज भएका विवाह नभएका स्वास्नीमानिसलाई उभो (माथिल्लो) जातले र वरावरी जातसम्मकाले जवरजस्ती गरी विराए छ भने सय रूपैयाँ सम्पत्ति भए २ रूपैयाँ दण्ड गर्नु ।

२५. मुसलमान र म्लेच्छ जातबाहेक छुत हुने पानी नचल्ने कसाई कुशले गैरह जातका रज भयाका वा रज नभएका विवाह नभएका वा विवाह भएका सधवा विधवालाई । (माथिल्लो जातले विराया छ, भातपानीमा आफू पनि अरूलाई पनि बोरिएछ भने सय रूपैयाँको सम्पत्तिमा ६० रूपैयाँ दण्ड गरी प्रायश्चित दिनु । अरूलाई यस रूपैयाँमा १० दण्ड गर्नु । आफू जानी जानी बोरियावापत दमलुस गरी उसै जातमा मिलाई दिनु ।

२६. छुन पनि नहुने कामी, सार्की दमाई भाँड गैरह जातका सधवा विधवा कन्या जस्तैसुकै भए पनि उभो जातले विराया छ, भातपानीमा बोरेछ भने जातअनुसार जीऊ मारिदिनु । भातपानीमा अरू कसैलाई

बोरेछ भने दमलुस गरी उसै जातमा मिलाई दिनु । (यस्तालाई
भातपानीमा बोरेछ भने ७ वर्ष नेल हाली दमल गरी छाडि दिनु ।
अरूलाई बोरेनछ आफूमात्र बोरिएछ भने दमलुस गरी छाडिदिनु ।

२७. कसैको विवाह गन्याका सधवा स्वास्नीलाई माथिल्लो जातले वा
वरावरीका जातले विराउ गन्यो भने लोग्नेले जार हान्यो, हानेन भने
१०० रूपैयाँको सम्पत्तिमा ५ रूपैयाँ दण्ड गर्नु । पानी चलने
भरीका उधो (तल्लो) जातले उभो (माथिल्लो) जातमा विराया छ
भने आफना लोग्नेले जार हान्यो भने हान्यो, जार हानेन भने नलफल
काटिदिनु । तल्लो जातले माथिल्लो जातमा विराएछ भने ३ वर्ष
नेल हाली ५० कोर्ला लमाई छोडिदिनु ।

२८. अर्का लोग्नेसंग विराउ भए पनि आफना जात भातदेखि पतीत नहुने
भए जार नहान्ने जातिका विवाह गरेको स्वास्नीलाई उभो जातले
(माथिल्लो) अथवा वरावरी जातसम्मकाले जवरजस्ती विराएछ भने
१०० रूपैयाँको सम्पत्ति छ भने ५० रूपैयाँ दण्ड गर्नु ।

साभार: कानून सम्बन्धी केही ऐतिहासिक अभिलेखहरू

कानून सहप्रकाशन, कानून व्यवसायी क्लब, काठमाडौं

प्रथम संस्करण, २०६३